

معرفی میرشاه میر مرعشی و شاهبیک شیرامه

به روایت نسخه خطی دیوان خاقانی شروانی از دوره صفوی

علی ایمانی ایمنی

| ۲۶۹ - ۲۷۶ |

۲۶۹

آینه پژوهش | ۲۱۷

سال ۳۷ | شماره ۱

فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

بررسی انجامه‌ها و یادداشت‌های پایانی نسخ خطی، یکی از مهم‌ترین راه‌های دستیابی به اطلاعات تاریخی درباره شبکه‌های قدرت، مناسبات اجتماعی و سنت‌های فرهنگی در ایران دوره اسلامی است. در دوره صفوی، که کتابت و حمایت از متون ادبی کلاسیک رونق فراوان یافت، بسیاری از نسخه‌ها به سفارش رجال سیاسی، نظامی و دینی کتابت شدند. نسخه خطی دیوان خاقانی شروانی به شماره ۲۵۶۱ کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نمونه‌ای شاخص از این سنت است که اطلاعات کم‌نظیری درباره بانی و کاتب خود ارائه می‌دهد.

این مقاله می‌کوشد با تکیه بر انجامه این نسخه، نخست میرشاه‌میر مرعشی را به عنوان یکی از چهره‌های محلی وابسته به سادات مرعشی معرفی کند و سپس به شناسایی شاه‌بیک شیرامه مازندرانی، کاتب کمترشناخته این نسخه، بپردازد.

پیشینه پژوهش

تا کنون پژوهش مستقلی که به طور خاص به این نسخه و اطلاعات تاریخی مندرج در انجامه آن بپردازد، منتشر نشده است. اطلاعات مربوط به سادات مرعشی عمدتاً در آثار تاریخ محلی مازندران و مطالعات مربوط به پیوندهای خویشاوندی شاهان صفوی با این خاندان آمده است. از سوی دیگر، خاندان شیرامه و افراد منتسب به آن، جز اشاره‌های پراکنده در منابع محلی، کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته‌اند. از این رو، نسخه حاضر می‌تواند خلأیی مهم در این حوزه را پر کند.

میرشاه‌میر گته‌میری؛ جایگاه سیاسی و نسب مرعشی

میرشاه‌میر گته‌میری از سرکردگان سادات مرعشی در منطقه دماوند و آسرد در دوره صفوی بود. بر اساس شواهد تاریخی، شاه صفی اول طی فرمانی، وی را به داروغگی محال دماوند منصوب کرد. در دوره شاه عباس دوم نیز، طی فرمانی در سال ۱۰۵۱ق، سیورغال محال دماوند به میرشاه‌میر و برادرش میرزین‌العابدین، فرزندان میرمیران (بن میرگته‌میر) اعطا شد.^۱

میرگته‌میر، جد میرشاه‌میر، از نوادگان میرقوام‌الدین مرعشی بود. مزار او در آسرد، که به امام‌زاده میرمطهر شهرت دارد، نشان‌دهنده جایگاه مذهبی و اجتماعی وی در میان مردم منطقه است.

۱. رقم‌ها و فرمان‌های صفوی و قاجاری، صص ۶۱-۵۴.

پیوند خویشاوندی شاه عباس کبیر با این خاندان — از طریق نسبت مادری — سبب توجه ویژه شاه به فرزندان میرگته‌میر شد. چنان‌که در سال ۹۹۵ق، شاه عباس طی فرمانی از میرمیران خواست تا به دیدار او شرفیاب شود و «مستعد استقبال موکب همایون» باشد.^۱

میرشاه‌میر در تفلیس و سفارش کتابت دیوان خاقانی

بر پایهٔ انجامهٔ نسخهٔ مورد بحث، میرشاه‌میر در دورهٔ شاه صفی مدتی کوتوال قلعهٔ تفلیس بوده است. وی در همین دوره، در سال ۱۰۴۶ق یکی از همراهان مازندرانی خود را که خوش‌نویس و ادیب بوده، مأمور کتابت دیوان خاقانی شروانی کرد. انتخاب دیوان خاقانی، به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین و فنی‌ترین متون شعر فارسی، نشان‌دهندهٔ ذوق ادبی و جایگاه فرهنگی بانی نسخه است.

نسخهٔ حاصل این سفارش امروزه به شمارهٔ ۲۵۶۱ در کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود و تصویر آن به همت سیاوش بیگی در کانال تلگرامی «نسخ خطی فارسی در کتابخانه‌های جهان» معرفی شده است.

۲۷۲

آینهٔ پژوهش | ۲۱۷
سال ۳۷ | شماره ۱
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

کاتب نسخه: شاه‌بیک ولد محمود شیرامه مازندرانی

کاتب نسخه خود را «شاه‌بیک ولد محمود شیرامه مازندرانی» معرفی کرده است. جست‌وجو در فهرست‌های نسخ خطی، تاکنون نشانهٔ دیگری از او به دست نداده است. احتمال می‌رود یکی از دلایل این امر، خوانش نادرست نام «شیرامه» به صورت «شیرار» در برخی فهرست‌ها باشد.

خاندان شیرامه از خاندان‌های کهن مازندران‌اند که در دورهٔ فرمانروایی مرعشیان در آمل ساکن بودند، هرچند خاستگاه نخستین آنان ناتل بوده است. دو تن از بزرگان این خاندان در خدمت میرعبدالله خان مرعشی (م ۹۶۸ق)، پدر بزرگ مادری شاه عباس کبیر و جد میرگته‌میر، بوده‌اند.^۲ به نظر می‌رسد این سنت خدمت‌گزاری در نسل‌های بعد نیز ادامه یافته و شاه‌بیک شیرامه در دورهٔ صفوی در خدمت میرشاه‌میر بوده است.

متن کامل انجامهٔ نسخه

معروض رای خورسیمیای ارباب الباب می‌گرداند، العبد المذنب المحتاج، شاه‌بیک ولد محمود

۱. همان، صص ۵۱-۵۲.

۲. دانشنامهٔ مازندران، به سرپرستی حسن انوشه، ج ۲، ص ۱۲۳۹.

شیرامه مازندرانی که چون در قلعه مبارکه تفلیس، حسب‌الفرموده بندگان عالی‌حضرت و الامرت، معالی‌منزلت، سامی‌منقبت، بهین‌دُر درج‌سیادت و فتوت، و مهین‌اختر برج‌سعادت و مروت، خدیو ملک سخاگستری، مبارز معرکه شجاعت، و دلاوری قله‌نشین دُرده‌همت‌پروری، قلعه‌گزین مملکت سعد‌اختری، طنطنه‌پرای کشور نیکوگوهری، صاحب‌الاراد‌الثاقبه و الافکارالصایبه اعنی، سلاله اولاد حضرت با رفعت امیر کُل امیر علیه و آله افضل صلوات الله الملك القدير، امیرشاه‌میرالحسینی الکتبه‌میری [گفته‌میری] مین‌باشی، که حسب‌الفرمان قضا‌جریان، به کوتوالی قلعه مذکوره مأمورگشته بود؛ به کتاب کلیات افضل‌المتقدمین، افصح‌المتکلمین، حکیم افضل‌الدین خاقانی الحقایقی الشروانی مأمور گردید، و بتاریخ اواسط شهر سادس (جمادی‌الثانی)، سنه سادسه، عشر خامس، الف ثانی (۱۰۴۶) از هجرت حضرت خاتم‌النبین و رحمته للعالمین صلوات الله علیه و آله و سلم ما وارث الشهور والسنین، چنان‌چه تعداد حساب کلمه «ختمها»^۱ از آن خبر می‌دهد، رایض^۲ خامه کُمیت تیزتک بنان (؟) را از تکاپوی کمیت ساحت آن آسایش فرمود، سوای منتسوخ نسخه صحیح که قریب به مدت چهارصد سال قبل از این نوشته شده بود به نظر آمد، و بعد از مقابله با نسخه ثانیه معلوم شد که بعضی از قصاید غزا و قطعات بلاغت... و غره (؟) حکیم مشارالیه که من بعد مکتوب می‌گردد و در نسخه اولی نبوده، لاجرم لازم گشت که اختتام این را به افتتاح آن مقرون ساخته، بدون ملاحظه ترتیب علی‌حده کتابت نماید. فمن الله الاعانتة والرشاد.

ارزش نسخه‌شناختی و گزارش مقابله

از مهم‌ترین نکات انجامه نسخه، گزارش شاه‌بیک شیرامه از دست‌یابی به نسخه دیگری از دیوان خاقانی با قدمتی نزدیک به چهارصد سال (متعلق به قرن هفتم هجری) است. وی تصریح می‌کند که پس از مقابله دو نسخه، به افتادگی برخی قصاید، قطعات و غزلیات در نسخه اساس پی برده و ناگزیر شده است این اشعار را بدون رعایت ترتیب الفبایی، در اوراق پایانی نسخه (برگ‌های ۳۱۲ تا ۳۳۹ ر) کتابت کند.

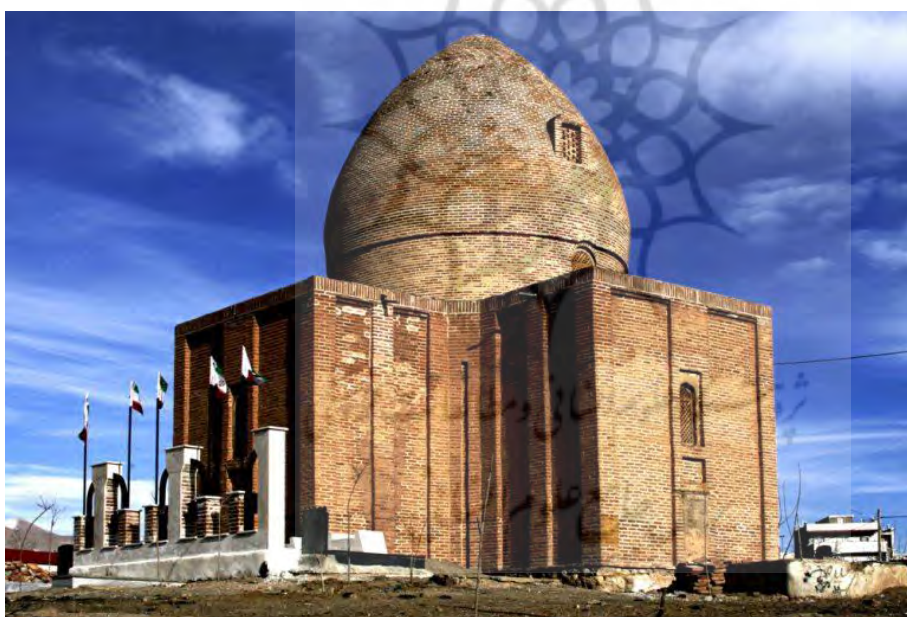
این گزارش، نشان‌دهنده آگاهی کاتب از اصول مقابله و تصحیح متون و نیز اهمیت انتقال دقیق میراث ادبی در قرن یازدهم هجری است؛ امری که جایگاه این نسخه را در مطالعات متن‌شناسی دیوان خاقانی برجسته می‌سازد.

۱. جمع حروف ابجد آن برابر ۱۰۴۶ است.

۲. رام‌کننده.

نتیجه‌گیری

نسخه خطی دیوان خاقانی شروانی به شماره ۲۵۶۱ مجلس، افزون بر ارزش ادبی، منبعی مهم برای شناخت پیوندهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوره صفوی است. انجامه این نسخه، اطلاعات ارزشمندی درباره میرشاه میر مرعشی به عنوان یکی از رجال محلی وابسته به سادات مرعشی و نیز شاه‌بیک شیرامه مازندرانی به عنوان کاتبی کمترشناخته شده ارائه می‌دهد. بررسی این داده‌ها نشان می‌دهد که سنت حمایت از کتابت متون ادبی کلاسیک، در نقاط مختلف جغرافیای ایران صفوی چون تفلیس، بخشی از سیاست فرهنگی این دوره تاریخی بوده است. این نسخه می‌تواند مبنای پژوهش‌های گسترده‌تر در حوزه تاریخ محلی، نسخه‌شناسی و مطالعات فرهنگی دوره صفوی قرار گیرد.

بقعه میرگته میر معروف به میرمطهر آسرد دماوند

۲۷۴

آینه پژوهش | ۲۱۷

سال ۳۷ | شماره ۱

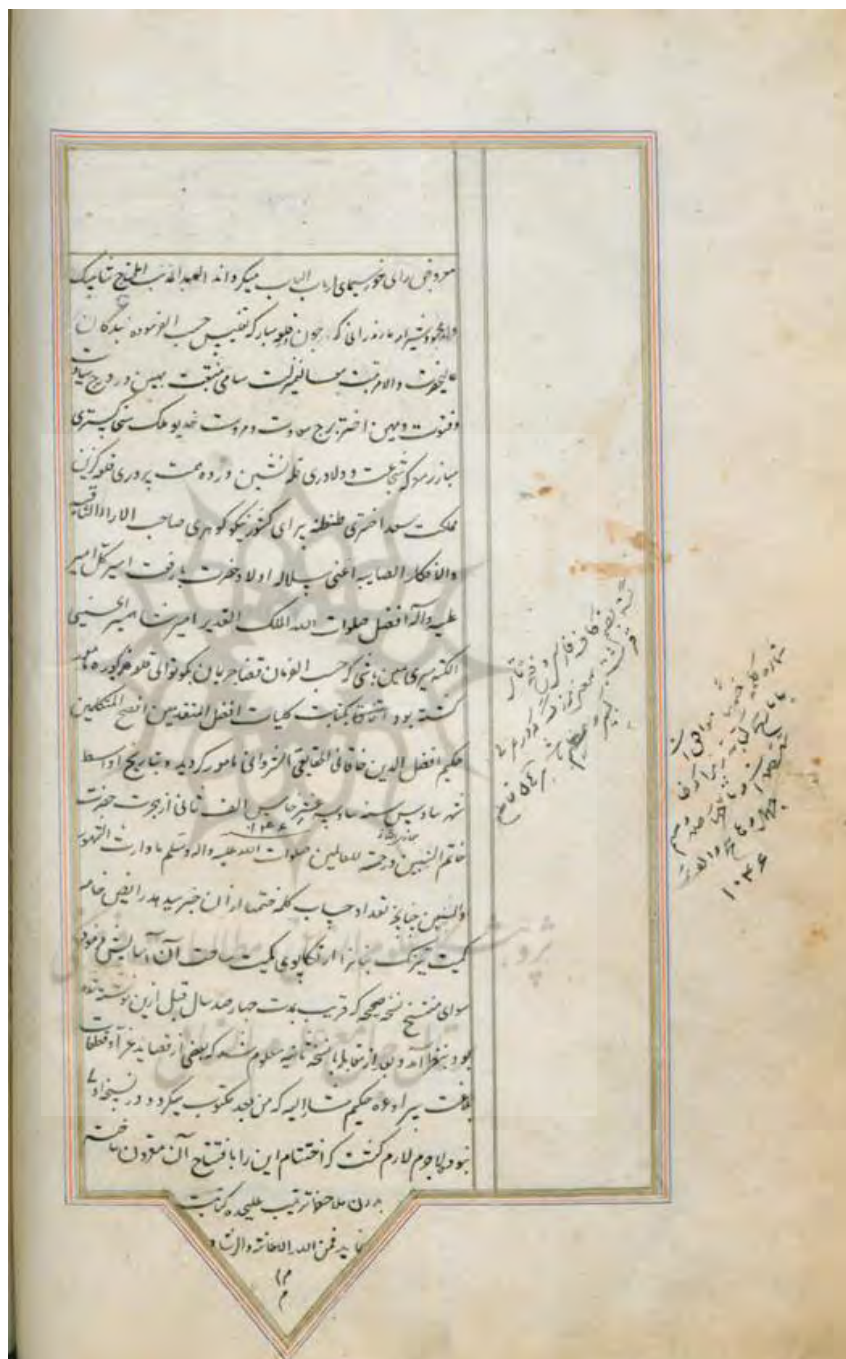
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

۲۷۵

آینه پژوهش | ۲۱۷

سال ۳۷ | شماره ۱

فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

تصویر انجامة نسخه

منابع

دانشنامه‌ی مازندران، به سرپرستی حسن انوشه، ج ۲، تهران: چشمه، ۱۳۹۹.
مرتضوی، مرضیه؛ باصفا، مهتا، رقم‌ها و فرمان‌های صفوی و قاجاری، تهران: کتابخانه و موزه ملی ملک، ۱۳۹۹.

۲۷۶

آینه پژوهش | ۲۱۷
سال ۳۷ | شماره ۱
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵